

ROMAELENES ELŐÍTÉLETEK MAGYARORSZÁGON: POLITIKAI ORIENTÁCIÓTÓL, NEMZETI IDENTITÁSTÓL ÉS DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÓKTÓL FÜGGETLEN NYÍLT ELUTASÍTÁS

KERESZTES-TAKÁCS ORSOLYA¹ – LENDVAI LILLA¹ – KENDE ANNA²

¹ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet
és ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola

²ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék

E-mail: keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu

Beérkezett: 2015. október 15. – Elfogadva: 2016. június 28.

Háttér. A rendszerváltást követő első években erősödött a romaellenesség Magyarországon, de néhány évvel később már csökkentést tapasztalhatunk az elutasítás nyílt kifejeződésében. A kétezres évektől a fokozódó társadalmi, majd gazdasági válság révén kialakult feszültségek hatására az előítéletesség mértéke újra növekedni kezdett.

Célok. Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy ma a magyar társadalom tagjai milyen attitűdökkel rendelkeznek a romákkal kapcsolatban. Célunk az volt, hogy egy online, illesztett reprezentatív mintán (N = 1005) kérdőív segítségével felmérjük, milyen arányban határozzák meg a romákkal szembeni elfogadás-elutasítás mértékét az előítéletességre való hajlam mellett a demográfiai változók, a politikai orientáció és nemzeti identitás vagy a konkrét csoportnak tulajdonított attribútumok.

Eredmények. A korábbi kutatásokkal ellentétben eredményeink a demográfiai tényezők, a politikai orientáció és a nemzeti identitás másodlagos szerepét mutatták ki, míg a csoportnak tulajdonított felelősség és entitativitás kiemelkedő szerepet kapott a romákkal szembeni elutasítás mértékének bejósolásában.

Konklúzió. Megállapíthatjuk, hogy a romákkal szembeni elutasítás annyira elterjedté vált, kifejezése oly felszabadult és nyílt, hogy az előítéletességgel általában összefüggő tényezők alapján a romaellenesség nem bejósolható. A romákkal szembeni előítéletek csökkentésére irányuló törekvéseknek tehát figyelembe kell venniük, hogy ma Magyarországon a romaellenesség nem ütközik morális akadályokba, így gyakorlatilag a társadalom minden rétegében magas értéket mutat, akár egy általános egalitáriánus értékrend mellett is.

Kulcsszavak: *előítélet, romaellenesség, szociális dominancia orientáció*

Az előítélet- és sztereotípiakutatás évtizedek óta foglalkoztatja a szociálpszichológiát, melynek fókuszában a különböző társadalmi csoportokkal szembeni viszonyulások vizsgálata áll (Erős, 2007; Enyedi, Fábián és Sik, 2004). Magyarországon a legnagyobb kisebbségi csoporttal, a romákkal kapcsolatos attitűdkutatásokról számos tanulmány készült a rendszerváltástól napjainkig – az attitűdkutatások jellemzően az előítéleteség mértékét vizsgálják. Az utóbbi időben felerősödő elutasító és kirekesztő viszonyulások szintén számos kutató érdeklődésének középpontjába kerültek (Pulai, 2009; Csepeli, Murányi és Prazsák, 2011; Krekó, Juhász és Molnár, 2011; Marián, 2013). A romaellenesség az elmúlt években több gyűlöletcselekményben is manifesztálódott, igazolva a téma mélyebb vizsgálatának létjogosultságát. A 2008-as és 2009-es romagyilkosságok a romaellenesség legsúlyosabb megjelenési formái voltak, azonban a mindennapokat átszövő intézményes, munkahelyi diszkrimináció vagy lakóhelyi szegregáció az egész társadalomban jelen van (Sik és Simonovits, 2008). A romaellenes attitűdök szociológiai és szociálpszichológiai megközelítésben is a csoportközi viszonyokkal foglalkozó kutatók egyik kiemelt témája Magyarországon, az állandó társadalmi változások eredményeképp, illetve annak a kérdésnek a tisztázására, hogy milyen tényezők határozzák meg a romaellenes attitűdöket, további kutatások szükségesek. Jelen kutatás aktualitását a jelenlegi közbeszéd kisebbségekkel szembeni negatív viszonyulása adja, melyhez normát kínál a szélsőjobboldali csoportok megerősödése és a romaellenesség mainstreammé válása a politikában és a közbeszédben. Az eddigi romákkal kapcsolatos előítéleteket vizsgáló kutatások jellemzőitől eltérően jelen tanulmány a romaellenesség és a csoporttal kapcsolatos percepciók kiemelt szerepét helyezi a vizsgálat középpontjába.

Romaellenes előítéletek változásai a rendszerváltás után

A magyarországi romák kulturális, etnikai, valamint gazdasági szempontból is a társadalom előítéleteivel és a diszkrimináció számos formájával találkoznak (Csepeli, Fábián és Sik, 1998). A roma kisebbség helyzetét nagymértékben befolyásolja és súlyosbítja, hogy a rendszerváltás után felerősödött a megkülönböztetésre és kirekesztésre irányuló hajlandóság (Fábián és Erős, 1996), amely a rendszerváltást megelőzően tabunak számított (Tomka, 1991). Ugyanakkor Enyedi, Fábián és Sik (2004) szerint a romákkal kapcsolatos magyar lakossági attitűdökben 1994-től 2000-ig kedvező tendenciák voltak kimutathatóak, csökkent a nyílt és diszkriminatív romaellenes előítélet, miközben valamelyest megnőtt a látencia mértéke, feltételezésük szerint a toleránsabb nyilvános kommunikáció következményeként. A negatív attitűd továbbra is tetten érhető volt, azonban kevésbé nyílt formában, kevésbé artikuláltan jelent meg.

A kilencvenes évek vizsgálatait tehát a nyílt előítéleteség csökkenéséről számoltak be, amely a 2000-es évek első éveiben nem igazán mutatott további változást (Székelyi, Örkény és Csepeli, 2001). A gazdasági világválság hatásaként a társadalmi konfliktusok erősödésére lehetett számítani. A várakozásoknak megfelelően az idegenellenes és romaellenes attitűdök felerősödtek, és 2009-ben legtöbbször a romák és nem romák közötti ellentéteket tartották a csoportközi konfliktusok közül a legjelentősebbnek (Csepeli és Vági, 2010).

A gazdasági és társadalmi krízisek hatására 2011-re megerősödött az intézményesült szélsőjobboldal Magyarországon (Krekó és mtsai, 2011; Bíró, Boros és Varga, 2012). A Jobbik 2009-ben képviselőt küldhetett az Európai Parlamentbe, a 2010-es országgyűlési választáson pedig 16%-kal, a harmadik legtöbb szavazatot szerzett pártként kerültek a parlamentbe. A romaellenességre tehát megjelent az egyértelmű politikai kínálat (Gimes, Juhász, Kiss és Krekó, 2009), amellyel összefüggésben 2002 és 2009 között a szélsőjobboldali eszmékkel szimpatizálók aránya 10-ről 21%-ra emelkedett (Krekó és mtsai, 2011). A nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők körében végzett kutatások szerint erre a világlátásra nagyobb arányban voltak fogékonyak a vidéken élők, valamint az alacsony iskolázottságú emberek (Csepeli és mtsai, 2011).

Marián (2013) országos reprezentatív mintán végzett vizsgálatának adatai azt mutatják, hogy a Bogardus-skálán mérve a romák partnerként való elfogadása alacsony, míg a szomszédi és munkatársi viszony inkább elfogadható. Több más kutatáshoz hasonlóan ez a kutatás is kimutatót bizonyos szignifikáns összefüggéseket szociodemográfiai változókkal, így az életkorral is. Megállapítható, hogy a szélsőségesesség az életkor előrehaladtával csökken, a „befogadásra” való hajlandóság pedig nő. Ezzel megegyező Murányiék (2006) kutatásainak eredménye is, aki azt találta, hogy a 14–18 éves fiatalok legkevesbé a romákat fogadják el. Váradi (2014) tizenévesek körében végzett vizsgálatot a romákkal szembeni előítéletek kialakulásáról és mértékéről. Eredményei szerint a mai magyar társadalomban általánosan jelen lévő romaellenesség már a tizenévesek körében is elfogadott normaként jelenik meg.

Politikai orientáció tekintetében a radikális jobboldali szavazók körében egyértelműen jelen van a romaellenesség, azonban a többi politikai párt bázisát vizsgálva sem találhatunk attól markánsan eltérő viszonyulást. Karácsony és Róna (2010) a DKMKA Választáskutatási Panel 2009-es adatbázisát használva vizsgálta a kérdést. Eredményeik szerint a pártok szavazótáborának romaellenes attitűdjei egyaránt elutasítóak: a Jobbik szavazók körében ez az arány magasabb (68%-uk romaellenes), de a Fidesz (55%) valamint az MSZP (54%) szavazóinak romaellenessége nem tér el lényegesen egymástól. Kijelenthető, hogy gyakorlatilag a magyar társadalom jelentős része előítéletes a romákkal szemben, és a bal- és a jobboldali pártpreferencia nem meghatározó a kérdésben.

Bár az erősebb nemzeti identitás és a romaellenesség összefüggésének feltételezése kézenfekvő lenne a klasszikus társas identitás elméletére épülő szakirodalom alapján (Brewer, 1999) több okunk is van azt feltételezni, hogy a magyarországi romák elutasításában a nemzeti identitás csekély szerepet tölt csak be. A nemzeti identitás komplex fogalom, amely egyszerre utalhat egyfajta nacionalista, kirekesztő csoportidentitásra, és arra a patriotizmusra, amely a nemzettel való azonosulás során befogadó attitűdöt képvisel, vagyis csoporttagként fogadja el mindazokat, akik magukat magyarnak vallják (Habermas, 1995). Így a magyar nemzettel való azonosulás önmagában keveset árul el arról, hogy a nemzet inkluzív vagy exkluzív fogalmával állunk-e szemben, és ezáltal a nemzeti identitás és a romaellenesség összefüggéséről akár két ellentétes hipotézist is megfogalmazhatunk. Ezt a kettősséget támasztja alá Wagner és kollégáinak (2012) longitudinális vizsgálata a német nemzeti identitás és a kirekesztő attitűdök összefüggéseiről, amely azt találta, hogy bár látszólag van kapcsolat a nemzeti identitás és az idegenellenes előítéletek között, a patriotizmus mégsem tudta az idegenellenes attitűdöket magyarázni abban az esetben, ha a nacionalizmus és a patriotizmus közös

varianciáját kontrollálták a kutatók. Továbbá azokból a kutatási eredményekből kiindulva, amelyek arról árulkodnak, hogy a romaellenesség a társadalom egészét átható jelenség (Pulai, 2009), szintén az várható, hogy a nemzeti identitás nem meghatározó konstruktuma. Ugyanakkor az erős nemzeti identitás bejósolja az általános idegenellenes attitűdöket (Brown, 2000), a xenofób és a romaellenes előítéletek pedig összefüggést mutatnak egymással (Csepeli és mtsai, 1998), így fontos megvizsgálni a nemzeti identitás romaellenességre gyakorolt hatását.

Egyéni különbségek és csoportspecifikus jellemzők összefüggése a romaellenességgel

A romaellenes előítéletek mértékének időbeli változásából is látható, hogy az előítéletekre erős hatást gyakorolhatnak a társadalom, a gazdaság és a politika makró szintű folyamatai, továbbá azok a mikró szintű folyamatok is, amelyek a csoportközi viszony személyes, individuális jellegét határozzák meg, illetve amelyben végső soron lecsapódnak a csoporttal kapcsolatos közbeszéd – folyamatosan átalakuló – sajátosságai. A következőben azokat a tényezőket mutatjuk be, amelyek közvetlenül is hatást gyakorolhatnak a romaellenes előítéletek pszichológiai aspektusaira.

A szociális dominancia és a rendszerigazolás elmélete a társadalmakat olyan csoportalapú hierarchia-rendszerként írják le, ahol „stabil hierarchikus viszonyok esetén társadalmi szinten normatívnak számíthatnak olyan legitimáló ideológiák, amelyek elfogadásával az egyes csoportok konzerválják a kialakult társadalmi rétegződést” (Hadarics, 2010, 51). A szociális dominancia orientáció (Sidanius és Pratto, 1999; Kovács, 2010; Csepeli és mtsai, 2011) a csoportalapú egyenlőtlenségek vonatkozásában méri az egyének attitűdjét, és ezáltal az előítélet és a diszkrimináció forrása. Az egyes társadalmak „csoportalapú társadalmi hierarchiák rendszereiként szerveződnek”, amely több alávetett csoportot feltételez (Csepeli és mtsai, 2011, 20). Az, hogy az emberek hogyan értelmezik általánosságban a csoportközi viszonyokat, releváns vizsgálati változót jelent a romákkal szembeni előítéletekkel kapcsolatban is, amely a szociális dominancia orientációban érhető leginkább tetten (Ho és mtsai, 2012).

Az adott közösség csoportszerűségét az entitativitás dimenziójában ragadhatjuk meg (Hamilton és Sherman, 1996; Sacchi, Castano és Bauer, 2008). A csoportokat megkülönböztethetjük egymástól a rájuk jellemző észlelt entitativitás szintje szerint, amely egyszerre lehet oka és eredménye a csoporthoz kapcsolódó sztereotípiáknak. Az entitativitás percepciójában megjelenő csoportközi részrehajlás alapján a külső csoport tagjait általában homogénebbnek, tagjait hasonlóbbnak, míg a saját csoportét heterogénebbnek érzékeljük. Minél fenyegetőbbnek és ellenségesebbnek látjuk a csoportot, annál magasabb entitativitást feltételezünk róla, míg a szövetségeseket jellemzően heterogénebbnek, kevésbé entitativnak tartjuk (Castano és mtsai, 2003).

Sherman és Percy (2010) azt találták, hogy más csoportok értékelésekor az entitativitás pozitívan korrelált a kollektív felelősséggel, tehát magasabb entitativitás esetén a csoportot teszik felelőssé az egyén tagjainak tetteiért. A felelősségtulajdonítás azonban közvetlenül is az elutasítás forrása lehet (Doosje, Branscombe, Spears és Manstead, 1998; Pettigrew, 1979), továbbá szoros összefüggést mutat a rendszer-

igazoló attitűdökkel is (Jost és Banaji, 1999), vagyis hogy az egyén mennyire hajlamos a fennálló társadalmi, gazdasági és politikai rendszert igazolni. Ennek háttérében az igazságos világba vetett hit hipotézise (Lerner, 1980) áll, vagyis az, hogy a társadalomban mindenki azt kapja, amit érdemel, ami szintén előítéletelességet legitimáló álláspontot tükröz.

A szociális dominancia orientáció, az entitativitás percepciója, a rendszerigazoló attitűdök és a felelősség attribúciója tehát olyan tényezők, amelyek mind az elutasítás mértékével, mind azzal összefüggést mutathatnak, hogy az előítéletek kifejezése az elutasító személy számára mennyire felvállalható. Ennek következtében, valamint a romák elutasításának egész társadalmat átható volta miatt várható, hogy akár a demográfiai és politikai változóknál erőteljesebb szerepet tölt be a romaellenesség mértékének meghatározásában.

Kutatásunkban tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy a magyar társadalomban legnagyobb létszámban jelen lévő kisebbségi csoporttal, a romákkal kapcsolatban a többségi társadalom tagjai milyen attitűdökkel rendelkeznek, illetve a romákkal szembeni elfogadás-elutasítás mértéke hogyan függ össze az előítéletelességre hajlamosító szociális dominancia orientációval, demográfiai jellemzőkkel, a politikai orientációval és nemzeti identitással, illetve a konkrét csoportra vonatkozó felelősség és entitativitás percepciókkal. Jelen tanulmány – az eddigi romákkal kapcsolatos előítéleteket vizsgáló kutatások jellemzőitől eltérően – a romaellenesség és a csoport egyes jellemzőire vonatkozó percepció kiemelt szerepét helyezi a vizsgálat középpontjába.

A KUTATÁS

A kutatás hipotézisei

1. Feltételeztük, hogy a romaellenesség mértékében a szociális dominancia orientáció (Csepeli és mtsai, 2011; Lelkes, 2009; Oldmeadow és Fiske, 2007) és a rendszerigazoló attitűd mint az előítéletelességet és a csoportközi hierarchiát meghatározó hiedelmek, fontos szerephez jutnak (Jost és Banaji, 1999).
2. Korábbi kutatások alapján feltételeztük, hogy a demográfiai változók, főleg az életkor, az iskolázottság és a lakhely, jelentős mértékben meghatározzák a romákkal szembeni elutasítás mértékét, mégpedig az életkor előrehaladtával csökken az előítéletelesség, az alacsonyabb iskolai végzettség és a nem városi lakhely pedig növeli az elutasítást (Marián, 2013; Krekó és mtsai, 2011; Csepeli és mtsai, 2011; Murányi, 2006).
3. A romákkal szembeni előítéletek széles körű elfogadottsága miatt feltételeztük, hogy a politikai orientáció és a nemzeti identitás a romákkal szembeni elutasítást nem befolyásolja jelentős mértékben (Karácsony és Róna, 2010; Marián, 2013; Pulai, 2009).
4. Feltételeztük, hogy a kitöltők minél inkább entitativ csoportnak és a helyzetükért felelősnek látják a romákat, annál nagyobb az elutasítás mértéke (Pettigrew, 1979; Postmes, Haslam és Jans, 2013; Sacchi és mtsai, 2008).

Minta

A 2014 őszen lezajlott online reprezentatív kutatásban 1005 fő vett részt. Az adatgyűjtéshez egy piackutató céget kértünk fel, hogy Magyarország lakosságára, nemre (férfi = 51,1%), korra (min. kor = 18; max. kor = 64; Mkor = 41,56; SD = 13,3 év), településjellegre (főváros = 17,71%; megyeszékhely = 21,19%; város = 32,24; falu/község = 28,86%) és iskolai végzettségre (kevesebb mint nyolc osztály = 0,1%; nyolc osztály = 19,70%; szakiskola, szakmunkásképző, OKJ = 25,27%; érettségizett = 29,95%; diploma = 24,98%) egy illesztett reprezentatív mintát állítson össze. A kérdőív e-mailen, a megbízott cég címlistáján keresztül került a kitöltőhöz.

Mérőeszközök

A kérdőív más kisebbségi csoportok felé irányuló előítéleteket is mért, melyekből jelen tanulmány a romákkal szembeni előítéleteket tárgyalja.¹ A legtöbb mérőeszköznél 1–5 közötti Likert-skálát használtunk, melynél az 1-es értékpont az „egyáltalán nem értek egyet” és az 5-ös értékpont a „teljes mértékben egyetértek”-et jelenti. Ahol ettől eltérő válaszadási skálát használtunk, ott külön jelezzük. Egyes mérőeszköznél nem a teljes skálát használtuk, melynek az elméleti megalapozottság mellett praktikus okai is voltak, hiszen több csoportra vonatkozóan vettük fel a kérdőívet, így az adott skálák meghatározóbb alskáláit használtuk fel a terjedelmi korlátok miatt. Az egyes adaptált mérőeszközök validálása a fordítás és visszafordítás módszerével történt.

A kutatás kimeneti változójának egyik explicit mérőeszközként egy egyszerűsített egy itemből álló Bogardus-féle társadalmi távolságot mérő skálát használtuk (Diószegi és Fehér, 2005; Ligeti, 2006; Simonovits & Szalai, 2013): „Mi az a legközelebbi viszony, amit elfogadna a felsorolt csoport egy-egy tagjával?” (1 - családtagnak; 2 - lakótársnak; 3 - munkatársnak; 4 - szomszédnak; 5 - a településem lakójának; 6 - egy országban sem élnék vele; $M = 4,00$; $SD = 1,75$; Babbie, 2001). Továbbá a romákhoz mint társadalmi csoport tagjaihoz fűződő rokonszenvet a rokonszenvmérő segítségével mértük: „Kérem, egy 1–9-ig terjedő skálán jelölje be, mennyire tartja rokonszenvesnek az alábbi csoportok tagjait?” (1 - rendkívül ellenszenves; 9 - rendkívül rokonszenves; $M = 3,69$; $SD = 1,97$). A kevésbé nyílt elutasítás mérőeszközüül Pettigrew és Meertens által kidolgozott 10 itemes „subtle prejudice scale”, vagyis „rejtett előítéletesség” kérdőívéből a pozitív érzelmek megtagadását mérő 2 itemet használtuk fel, ugyanis azt feltételeztük, hogy a „denial positive emotion”, vagyis a „pozitív érzelmek elutasítása” alskála megfelelő mérőeszköz arra, hogy a jóindulatú elutasítást pozitív köntösben megragadják. A kitöltőknek egy 5 fokú Likert-skálán, az együttérzés és csodálat dimenziójában kellett elhelyezniük a romákkal kapcsolatos érzéseiket (Pettigrew és Meertens, 1995; De

¹ A kérdőív célcsoportjai a következők voltak: roma, hajléktalan, zsidó, meleg, mozgáskorlátozott, túlsúlyos emberek, valamint határon túli magyarok. Mivel a kutatás számos különböző csoporttal szembeni előítéletet vizsgált, a kérdőívben vizsgált egyes változókat rövidített skálák felhasználásával mértük, továbbá nem használtunk olyan skálákat, amelyek kifejezetten egy-egy konkrét csoporttal szembeni előítéletek mérésére lett kifejlesztve.

Caroli, Farlanga és Sagone, 2013; $M = 1,95$; $SD = 1,01$). A két itemű skála megbízhatóan méri a burkolt elutasítás mértékét ($\alpha = ,71$).

Az eltérő mérési szintű skálákat standardizáltuk. A faktorelemzés és az elutasítás egyes itemei közötti korreláció eredményeképpen (lásd *I. táblázat*) tehát a három elutasítást mérő skálát együttesen használva egy közös elutasítást mérő főkomponenst hozhattunk létre a standardizált z értékek felhasználásával, mely együttesen megbízhatóan méri a romák elutasítás mértékét ($KMO = ,71$, megmagyarázott variancia = 73,75%, faktorsúlyok $> ,83$; $\alpha = ,80$).

A *szociális dominancia orientáció* 16 itemes mérőeszközt alkalmaztuk jelen kutatásunkban (Pratto és Sidanius, 1994). A magas SDO-val rendelkezők jellemzően elutasítóak, támogatják a társadalomban elterjedt sztereotípiákat, míg az alacsony pontszámmal rendelkezők inkább az emberek közötti egyenlőséget preferálják, elfogadóbbak egyes társadalmi csoportokkal szemben (Oldmeadow és Fiske, 2007). Faktoranalízis során sikerült azonosítani a szakirodalomban is fellelhető két faktort (Ho és mtsai, 2012). Az eredeti 16 tételből 3 item az alacsony kommunalitása ($> ,20$) miatt kikerült az elemzésből (maximum likelihood, direkt oblimin módszer, $KMO = ,87$, magyarázott variancia = 47,6%, faktorsúlyok $> ,40$). Az SDO hierarchia faktor ($\alpha = ,83$) a dominancia preferálását méri („Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások”), míg az SDO egyenlőség faktor ($\alpha = ,82$) inkább az egalitáriánus csoportközi viszonyokat részesíti előnyben („A társadalmi egyenlőség növelésére kell törekednünk”). A domináns skálán magasabban teljesítők a nyílt elutasításra és régi típusú rasszizmusra hajlamosabbak, míg az egalitáriánus skálán magasabban teljesítők inkább a burkoltabb, visszafogottabb elutasítás a jellemzőbb (Ho és mtsai, 2012). A *rendszerigazolás* mérésére Kay és Jost (2003) 8 itemből álló tesztjének magyar adaptációját (Berkics, 2008) használtuk („A magyar társadalom évről évre egyre rosszabb”; $\alpha = ,83$).

A nemzeti identitást két konstruktummal mértük: a nemzeti identifikáció (Becker és mtsai, 2011) és a nemzeti ellenazonosulás mérőeszközével (Becker és Tausch, 2014). A *nemzeti identifikáció* mérésére 3 itemes skálát használtunk („Magyarként azonosítom magam.”; $\alpha = ,78$). A *nemzeti ellenazonosulás* eredeti skálája 10 iteme közül jelen kutatásunkban a „különbözőség” alskála 3 itemét felhasználva mértük a nemzeti ellenazonosulást („Nincs bennem és a magyarok többségében semmi közös.”; $\alpha = ,74$).

A politikai orientációt a European Social Surveyben is használt önbesorolós módszerrel mértük, mely során arra kérdeztünk rá, hogyan ítéli meg saját politikai nézeteit és az alapján mennyire tekinti magát egy 7 fokú skálán: baloldalinak (1) vagy jobboldalinak (7); liberálisnak (1) vagy konzervatívnak (7), mérsékeltnek (1) vagy radikálisnak (7). Kérdőívünk tartalmazott néhány alapvető demográfiai adatra vonatkozó kérdést a résztvevő nemére, korára, lakhelyére (településtípus), iskolai végzettségére vonatkozóan és a saját anyagi helyzetének szubjektív megítélésére („Hogyan ítéleti meg saját anyagi helyzetét? [„átlag alatti”, „átlagos”, „átlagon felüli”]).

A romákkal való találkozás minőségét egy saját itemmel mértük: „Kérem, próbálja felidézni, hogy az elmúlt hat hónapban volt-e valamilyen személyes kapcsolata az alábbi csoportok tagjaival (vagy egy tagjával) ...roma? Kérem értékelje ezt a kapcsolatot!” (1 - csak negatív; 5 - csak pozitív). Az eredeti *entitativitás* kérdőív alapján (Sacchi és mtsai, 2008) jelen kutatásunkban a kérdéssor első 4 itemével mértük a romákra vonat-

kozó entitativitáspercepciót („Sok közös tulajdonságuk van.”; $\alpha = ,86$). A *felelősségtulajdonítást* egy saját itemmel mértük: „Kérem, jelölje meg, hogy milyen mértékben tartja felelősnek az alábbi csoport tagjait a saját problémáikért” – melyet a romák esetében is feltettünk.

EREDMÉNYEK

A romák elutasításával kapcsolatos leíró statisztikák

Mivel a kérdőíves felmérést a magyar lakosság összetételét nemre, korra, iskolai végzettségre és településjellegre reprezentáló mintán végeztük, önmagában is informatív megvizsgálni az alapeloszlásokat, a különböző változók főbb tulajdonságait és azok korrelációit. Az elutasítást mérő összes változó alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar lakosság inkább elutasító a romákkal szemben, és ez az elutasítás egy viszonylag homogén álláspontot jelent, kis szórással. Az alapeloszlásokat az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat. Kimeneti változó egyes skáláinak átlag és szórásértékei, illetve a változók közötti korrelációk
(*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$)

	S	M	SD	1	2	3
1 Rokonszenvmérő	1-9	3,69	1,97	1	,59***	,66***
2 Bogardus	1-6	4,00	1,75		1	,57***
3 Pozitív érzelmek elutasítása	1-5	1,95	1,01			1

Ahogy láthatjuk, a Bogardus-skálára adott válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők átlagosan legfeljebb szomszédnak fogadnának el roma személyt, a rokonszenvmérő skálán kapott átlagérték szintén inkább ellenszenvet tükröz, a pozitív érzelmek tulajdonítása a mintában szinte alig jelenik meg. A szociális dominancia orientáció felmérése alapján válaszadóink inkább az egalitáriánus értékeket képviselik ($M = 2,22$, $SD = ,68$), és kevésbé tekinthetők rendszerigazolóknak ($M = 2,22$, $SD = ,79$). A politikai orientáció szubjektív önbesorolása szerint a mintánk a jobb-bal dimenzióban gyakorlatilag középen helyezkedik el, inkább liberális és mérsékelt (baloldali-jobboldali $M = 4,06$, $SD = 1,50$; liberális-konzervatív $M = 3,63$, $SD = 1,62$; mérsékelt-radikális $M = 3,47$, $SD = 1,53$). A nemzeti identitás skála alapján a minta erős nemzeti identitással ($M = 4,18$; $SD = ,86$) és a középértéknél alacsonyabb nemzettel való ellenazonosulással ($M = 2,18$; $SD = ,92$) rendelkezik. Romákkal való személyes kapcsolata a mintánk 50,7%-ának inkább negatív, 31,9%-ának se nem negatív, se nem pozitív, 17,4%-ának inkább pozitív. Az entitativitás skála eredménye azt jelzi, hogy a válaszadók a romákat inkább homogén társadalmi csoportként látják ($M = 3,99$, $SD = 1,01$). Jelen társadalmi helyzetükért való felelősségtulajdonítást a kérdőívkitöltők összességében közepesnek ítélték ($M = 3,01$, $SD = 1,48$).

2. táblázat. A kimeneti és független változók korrelációs mátrix táblázata
(*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, $p > 0,1$)

[illegible]

További elemzések céljából a változók közötti korrelációt is megvizsgáltuk (lásd 2. táblázat). A romákkal kapcsolatos elutasító attitűd a nemzeti identitáson ($p = ,23$) és a rendszerigazoláson ($p = ,90$) kívül minden változóval szignifikáns összefüggést mutat.

A romákkal szembeni elutasítás bejósoló tényezői

Annak érdekében, hogy az elutasítással összefüggő tényezők közötti kapcsolatot ne csak egyes változók között, hanem egymásra való kölcsönhatásuk figyelembevételével is vizsgáljuk, a vizsgálatba bevont elutasítás mértékét befolyásoló független változók bejósoló erejét több körös hierarchikus regresszió analízisben elemeztük (stepwise módszerrel, 6 outlier kiszűrésével). A bejósoló tényezők közötti kollinearitást is teszteltük, és mivel az egyes tényezők közötti legmagasabb korreláció sem haladja meg a megengedett értéket ($r > 0,70$), valamint a VIF-érték minden esetben 4 alatt volt, így kimondhatjuk, hogy nincs multikollinearitás az egyes változók között. A lehetséges bejósoló változók a különböző szinteken egymástól elméleti síkon elkülöníthetők, ezért elvi megfontolások alapján öt részre osztottuk, ami lehetővé tette, hogy a független változók hatását kontrollálni tudjuk. Mérlegelés után, miszerint pszichometriai szempontok szerint is (pl. legerősebb változó kerül be először a modellbe) elemezhetők volna, mégis vizsgálatunk szempontjából az elméleti megalapozottságú regresszióba való beléptetés tűnt a leginformatívabbnak, hiszen először azokat a hatásokat szűrtük ki, amikről a korábbi szakirodalom alapján már tudtuk, hogy fontosak. Így meg tudtuk azt állapítani, hogy az általunk vizsgált interperszonális és a csoport percepciójára vonatkozó – tehát pszichológiai – tényezőknek milyen szerepük van az előítéletességet általában magyarázó és az inkább szociológiai szempontokon túl. Első körben az előítéletességre való általános hajlam hatását vizsgáltuk, mint az előítélet szakirodalma alapján legfontosabb változót, úgymint a szociális dominancia orientációt és a rendszerigazolást, mely a variancia 33,0%-át magyarázta. A második kör a demográfiai adatokat tartalmazta, amiket számos korábbi reprezentatív kutatás emelt ki a romaellenességgel kapcsolatban, ez a magyarázott varianciát csak kis mértékben növelte, a három változó szignifikánsan 2,2%-ban emelte a modell magyarázó erejét. A modellből kikerültek azon változók, melyek nem okoznak szignifikáns R^2 -változást, így az anyagi helyzet és a lakhely kimarad a végső a modellből. A következő szinten kíváncsiak voltunk arra, hogy mint a romaellenesség specifikuma és a romák, mint az egyik legfontosabb átpolitizált külső csoport esetében, miként hat a politikai orientáció és nemzeti identitás az elutasításra. Így a nemzeti ellenazonosulás és a liberális-konzervatív politikai orientáció változója hozott szignifikáns R^2 -változást, melyek további 1,8%-os variancia-növelő tényezőként szerepelnek a modellben. Ebből a blokkból kikerült a nemzeti identitás, a bal-jobboldali és a mérsékelt-radikális dimenziókban mérő politikai orientáció. A kontaktus minősége, az interperszonális tapasztalat jelentősége, ami esetleg felülírhatja a társadalmi változókat valóban, a bejósoló tényezők közül a legnagyobb mértékben, 18,4%-kal növelte meg a modell magyarázó erejét. Az utolsó szinten az eddig legkevésbé feltárt változóknál, arra voltunk kíváncsiak, hogy az eddig ismert változókhoz hozzáad-e, így a csoportspecifikus attribútumok két elemét, a felelősség-tulajdonítást és az entitativitást léptettük be, amely két változó 2,1%-kal emelte meg a magyarázott varianciát. Így végül a végső modell a variancia 57,6%-át képes megmagyarázni (lásd 3. táblázat).

3. táblázat. Romákkal szembeni elutasítás bejósoló tényezői

Kimeneti változó: Elutasítás Skála ($\alpha = 0,80$)

	változók	β	R^2
1. kör Egyéni különbségek	SDO hierarchia	,28***	0,330
	SDO egyenlőség	,13***	
	Rendszerigazolás	-,04 ⁺	
2. kör Demográfiai változók	Életkor	-,03*	0,352
	Iskolai végzettség	-,05**	
	Nem	,06**	
3. kör Politikai/nemzeti	Politikai orientáció	,03*	0,371
	Nemzeti ellenazonosulás	-,06*	
4. kör Kontaktus	Minősége	-,43***	0,555
5. kör Csoportspecifikus attribútumok	Felelősségtulajdonítás	,20***	0,576
	Entitativitás	,06*	

(***) $p < 0,001$, (**) $p < 0,01$, (*) $p < 0,05$)

A romákkal szembeni elutasítás modelljében a kontaktus minősége bírt a legnagyobb bejósoló erővel, ezt követte a szociális dominancia orientáció hierarchiára vonatkozó mérőeszköze, majd a felelősségtulajdonítás és végül a szociális dominancia orientáció egyenlőségre vonatkozó mérőeszköze. A többi tényező kismértékben járult csak hozzá a végső modellhez. A modellben a demográfiai tényezők szintjén az anyagi helyzet és a lakhely nem bírt bejósoló erővel, ugyanakkor a végső modellben a nem mint független változó helyet kapott, ahogy az életkor és az iskolai végzettség is. Ez alapján azt láthatjuk, hogy a magasabb életkor és a magasabb iskolai végzettség alacsonyabb elutasítási szinttel jár, valamint jelen mintában a nők bizonyultak elutasítóbbnak. A politikai orientáció három dimenziója közül, csupán a liberális-konzervatív önbesorolás jelent meg a modellben az elutasítás egyik tényezőjeként, mégpedig abban az értelemben, hogy a konzervativitással összefüggésben nőtt az előítéletesség mértéke, bár magyarázó ereje csekély. A modellt rendszerként tekintve a nemzeti identitás két mérőskálája közül csak az ellenazonosulás bírt bejósoló erővel. A csoportspecifikus attribútumok közül elsősorban a felelősségtulajdonítás jelentős változó az elutasítás szempontjából, de az entitativitás is szignifikáns prediktorként jelent meg.²

² A lineáris regresszió modelljében nem történik lényeges változás, ha a szintek sorrendjét megcseréljük, azonban két esetben – amikor első lépésnek a csoportspecifikus attribútumokat vagy a kontaktus minőségét állítottuk be – a politikai orientáció liberális-konzervatív dimenzió, valamint életkor béta-értéke és szignifikanciaszintje csökken és kikerült a modellből (politikai orientáció $\beta = ,034$, $p = ,207$; életkor $\beta = -,033$, $p = ,150$). Így az elméleti megfontolásból kialakított modell regresszió sorrendjén az alternatív modellek jelentősen nem változtatnak, e két változó kiesése megerősíti az egyébként is alacsony béta-értékkel szereplő demográfiai tényezők és politikai orientáció gyenge magyarázó erejét a kimeneti változó szempontjából.

DISZKUSSZIÓ

A leíró statisztikák, valamint a romák elutasításának modellje alapján elmondhatjuk, hogy hipotéziseink nagy része beigazolódott. A szociális dominancia erős prediktora a romákkal kapcsolatos elutasításnak, és e két tényező kapcsolatának eredménye azt mutatja, hogy a romákkal kapcsolatos elutasítás nyílt és ellenséges formában mutatkozik meg. Ezt tovább erősíti, hogy a demográfiai tényezők, a politikai orientáció, valamint a nemzeti identitás kismértékben befolyásolja a romákkal kapcsolatos negatív attitűdöt. A kontaktus minőségére vonatkozóan ugyan nem voltak előfeltételezéseink, mégis a szubjektíven megélt személyes tapasztalat hatását is szerettük volna vizsgálni, melynek erőteljes befolyását találtuk. Bár összességében a csoportspecifikus attribútumoknak nagyobb jelentőségét feltételeztük, eredményeink szerint az entitativitás kisebb, míg a felelősségtulajdonítás nagyobb mértékben kimutatható a romákkal szembeni előítéletekben.

Eredményeink tehát azt mutatják, hogy közmegegyezés van a romák erőteljes elutasításában, mely összecseng a közelmúltban történt kutatások eredményeivel (Pulai, 2009; Marián, 2013). Az elutasításra vonatkozó mérőeszközök átlagaiból és azoknak alacsony szórásából következik, hogy a korábbi kutatásokkal összhangban a romaellenesség elfogadott társadalmi normának tekinthető (Pulai, 2009). Az előítéletességre való hajlamot bejósoló egyéni különbségek – mint például a szociális dominancia orientáció, vagy a fennálló rendszert igazoló attitűd értékei – azonban alacsonyak voltak a teljes mintában (Murányi és Sipos, 2012). A szociális dominancia orientáció mindkét dimenziójának átlag alatti szintje inkább egalitáriánus látásmódra utal.

Általánosságban az előítéletességnél megfigyelt demográfiai tényezők jelen mintában alacsony bejósoló erejük miatt nem adnak magyarázatot a romákkal kapcsolatos általános elutasító attitűdre. Az elutasítást tovább nyomatékosítja, hogy a résztvevők a romákat inkább entitativ, homogén csoportnak tartották, mely tényezők közötti szoros kapcsolatot már több kutatás is alátámasztotta (Roets és Van Hiel, 2011; Haqanee, Lou és Lalonde, 2014).

Ahogy a Publicus Intézet vizsgálata (Pulai, 2009) és jelen kutatás adataiból következtetni lehet, minél gyakoribb a felszínes találkozás, annál kevésbé fogadják el a roma csoporttagokkal való érintkezést, így könnyen lehet, hogy a pozitívan megélt személyközi kontaktus hiánya fokozza az elutasítást. A kontaktus minőségére vonatkozóan nem voltak előfeltételezéseink, mégis a szubjektíven megélt személyes tapasztalat erőteljes befolyását találtuk. Ok-okozati megismerés hiányában felmerülhet, hogy a kontaktus minőségével kapcsolatos eredményeket az attitűd viszonyában is értelmezhetjük, vagyis az elutasító attitűd miatt alacsony a személyközi kontaktusok szubjektív becsült száma.

Az első hipotézisünk arra vonatkozott, hogy a romaellenesség legfőbb prediktora az általánosságban előítéletességre való hajlamot jelző szociális dominancia orientáció. Előrejelzéseinkkel összhangban az SDO valóban erőteljes bejósoló erővel bírt a romákkal szembeni elutasításban (Oldmeadow és Fiske, 2007; Csepeli és mtsai, 2011). Ez általánosságban olyan erős prediktora bármely csoporttal szembeni előítéletességnek, hogy jelen esetben önmagában is jelentős mértékben magyarázta a romák elutasítását. A szociális dominancia orientáció két dimenziója közötti különbség

megerősíti, hogy a romák elutasítását a domináns, hierarchiára hajlamosabb dimenzió erőteljesebben határozza meg, míg a burkoltabb, visszafogottabb elutasítás kisebb mértékben jelenik meg (Ho és mtsai, 2012), tehát a romák elutasításában a nyílt elutasítás és régi típusú rasszizmus a jellemző. A rendszert igazoló attitűd erősebb hatását feltételeztük az elutasítást bejóslassakor, de csak kismértékben járult hozzá az elutasító attitűd magyarázatához. Erre magyarázatul szolgálhat Berkics 2009-es tanulmányában részletezett különbség, miszerint Magyarországon nem hisznek a jelenlegi társadalmi-gazdasági-politikai rendszer igazságosságában, ezért a rendszerigazoló attitűd a rendszerváltás okozta egyenlőtlenségek megjelenése után Magyarországon máshogy jelenik meg, és együtt jár a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok hibáztatásával (Berkics, 2009).

Több kutatás alapján a második hipotézisben azt feltételeztük, hogy a személyek demográfiai jellemzői meghatározó tényezők lesznek a romákkal szembeni elutasításnak (Marián, 2013; Krekó és mtsai, 2011; Csepeli és mtsai, 2011; Murányi, 2006), eredményeinkben azonban szembeötlő ezen tényezők hatásának hiánya és alacsony magyarázó ereje. Amikor az elutasítást az egyes tényezők közötti relációkban vizsgáltuk, úgy találtuk, hogy a szociodemográfiai adatok az előítélet és elutasítás fontos tényezői lehetnek, az egész folyamatot rendszerként modellezve azonban nem találtunk lényeges összefüggést ezen tényezők és az elutasítás mértéke között. A szociodemográfiai tényezők közül az életkor vált a legerősebb prediktorrá a romákkal szembeni elutasítás modelljében. Kutatásunk alátámasztja azt, a hazai viszonyok között már több vizsgálat alapján megállapított eredményt, hogy idősebb életkorban alacsonyabb a romák elutasításának mértéke (Marián, 2013; Murányi, 2006), miközben a nemzetközi szakirodalom az általános elutasítás és az életkor pozitív kapcsolatát tükrözi inkább (Franssen, Dhont és van Hiel, 2013; Henry és Sears, 2009). A romákkal szembeni előítéleteket is vizsgáló 1996-os TÁRKI-kutatás eredményeinél említett életkori megfigyelések már figyelmeztetnek bennünket, hogy a fiatalok között terjedőben vannak az elutasítóbb szubkultúrák (Fábián és Sik, 1996), valamint Váradi (2014) eredményei is azt mutatják, hogy a tizenévesek körében is elfogadott normát jelent a romaellenesség, így akár ezek hatásait is érzékelhetjük jelen kutatásban. Az iskolai végzettséggel kapcsolatos kutatási eredményeink megerősítik azt a megállapítást, hogy minél iskolázottabb valaki, annál kevésbé fogadja el az egyenlőtlenségeket (Krekó és mtsai, 2011; Csepeli és mtsai, 2011). Itt fontos lenne annak felderítése, hogy vajon a tanult egalitáriánus normáknak való megfelelés vagy valódi előítélet-mentesség okozza a különbséget. Előzetes feltételezésünkkel ellentétben, az az állítás, hogy a városi környezet növeli az elutasítást (Krekó és mtsai, 2011; Csepeli és mtsai, 2011) jelen kutatási eredmények alapján nem igazolható, a lakóhely jellege nem mutatott összefüggést az elutasítás mértékével.

Harmadik hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a romák széles körű elutasítottsága miatt a politikai orientáció és nemzeti identitás nem befolyásolja jelentősen a romák elutasítását (Marián, 2013). Amennyiben a romákkal kapcsolatos elutasítás modelljét nézzük, azt láthatjuk, hogy a politikai dimenzió liberális-konzervatív faktora és a nemzeti ellenazonosulás szignifikáns, de elhanyagolható bejósoló erőként szerepel a modellben, míg a politikai orientáció másik két dimenziója, valamint a nemzeti identitás nem hozott szignifikáns változást a romaellenesség bejósolásában. Így feltételezé-

sünknek részben megfelelő eredményt kaptunk, vagyis a romákkal kapcsolatos előítéletekben nem jelennek meg jelentős mértékben ezen tényezők. Az ellenazonosulás már a korrelációkban sem jelzett összefüggést az előítéletekesség skálával, így gyenge hatása a modellben előrejelezhető volt, ugyanakkor a romákkal kapcsolatos elutasító attitűd a politikai orientáció minden dimenziójával szignifikáns összefüggést mutatott. Ezek alapján valamelyest mégis láthatóak azok az általános elutasítással és politikai orientációval kapcsolatos tendenciák, hogy a konzervatívabb, radikálisabb és jobboldali politikai beállítottságú egyének hajlamosabbak a romaellenességre (Karácsony és Róna, 2010), ugyanakkor ezek közül csak a liberális-konzervatív dimenzió bírt valóban bejósoló erővel, amikor a különböző változókat együttesen vizsgáltuk. Feltételezhető, hogy a politikai orientáció és a romák elutasítása közötti kapcsolatot a modell egészében az SDO fedte el, amely minden politikai orientációs itemmel erősen korrelált.

A felelősségtulajdonításra vonatkozó feltételezésünk beigazolódt, ugyanis kiemelkedő hatását találtuk az elutasítás mértékének bejósolásakor, melyre korábbi eredmény is utalt (Pulai, 2009). Az a tény, hogy a többségi társadalom a romákra helyezi a felelősséget saját problémáikért, további akadályt jelenthet az előítéletek leküzdésében. Az is beigazolódt, hogy az elutasítás mértékének növekedése egyenes arányban áll a nagyobb fokú entitativitás percepciójával, mely szintén összhangban áll korábbi kutatási eredményekkel, amelyek igazolják, hogy az entitativitás percepciója mélyíti a sztereotípiákat és előítéleteket (Postmes és mtsai, 2013; Sacchi és mtsai, 2008), és ez az összefüggés akár diszkriminatív megnyilvánulásokhoz is vezethet. Eredményeink Sherman és Percy (2010) az entitativitás és felelősségtulajdonítás közötti összefüggésre vonatkozó eredményeit is megerősítették.

A KUTATÁS KORLÁTAI

A tanulmányban az elemzéshez használt kimeneti változó összesen négy itemből állt, mely ugyan a statisztikai próbák szerint elfogadható szerkezeti validitással bír, illetve az eredmények alapján kijelenthető, hogy megbízhatóan méri a romákkal kapcsolatos attitűdöket, mégsem tekinthető a csoport helyzetének sajátosságait figyelembe vevő mérőeszköznek. Egy kifejezetten romaellenesség felmérésére irányuló kutatás tartalmazhatna több alskálát is, amelynek segítségével árnyaltabb képet kaphatnánk az elutasítás természetéről. Ezzel összefüggésben fontos továbbá megjegyezni, hogy ez a kutatás nem sztereotípiakutatásra épül, amely korlátozza eredményeink más kutatásokkal való összehasonlítását.

Eredményeink korrelációs számításokra épülnek, melyek a változók közti kapcsolatot jelzik ugyan, de ok-okozati összefüggések kimutatására nem alkalmasak. Ezzel összefüggésben a független változóként definiált skálák egy része akár kimeneti változó is lehetett volna, hiszen például a felelősségtulajdonítás nemcsak oka lehet az előítéletekességnek, de az eredménye is.

KÖVETKEZTETÉSEK

Bizonytalan, válságos társadalmi helyzetekben felerősödnek a kisebbségekkel szembeni előítéletek, megkezdődik a társadalmi szintű bűnbakképzés (Jost és Banaji, 1999). Jelen helyzetben a gazdasági bizonytalanság, a politikai feszültségek következtében felerősödnek az idegenellenes, kirekesztő hangok, amely során a romák – rasszjegyeikből fakadóan – látható ellenségként tűnhetnek fel, válaszul a társadalomban erősödő frusztrációra. Mivel a romaellenesség a teljes politikai palettán megjelenik, a társadalmi igény kiszolgálásra talál, az előítéletek felszabadulnak, és nyíltabbá válnak a politikai „engedély” hatására.

Eredményeink alapján úgy tűnik, hogy a romákkal szembeni elutasítás mértékét leginkább az elutasításra való hajlam, azon belül is az ellenséges rasszizmushoz kapcsolható egyéni jellemző magyarázza. A szociodemográfiai tényezők hatásának hiánya mellett a nemzeti identitás és a politikai orientáció alacsony bejósoló ereje jellemzi a romákkal szembeni elutasítást, mely szintén arra utal, hogy olyan lecsupaszított és nyers előítéletté vált, melyet még azok a tényezők sem tudnak befolyásolni, amelyek jellemzően összefüggésben állnak egy-egy politikailag is bűnbaknak kikiáltott csoport elutasításával vagy világnézeteket magyarázó ideológiákkal. Lényeges mért elem a felelősségtulajdonítás és az entitativitás, mely felhívja a figyelmet arra, hogy az elutasító többségi társadalom a romákat tartja saját nehézségeik okozójának, és őket egy homogén, összetartó, fenyegető külső csoportnak véli. Az entitativitás percepciója és a felelősség attribúciója tehát olyan tényezők, amelyek mind az elutasítás mértékével, mind azoknak kifejezésével összefüggést mutatnak.

Legfőbb kutatási eredménynek tehát azt tekinthetjük, hogy a fennálló politikai és közbeszédben általánossá vált romaellenesség hatására a romákkal szembeni elutasítás a társadalom minden rétegére jellemző nyílt formában jelenik meg, és nem függ össze azokkal a háttértényezőkkel, amelyek alapján korábbi kutatások megkülönböztették egymástól az előítéletes és kevésbé előítéletes embereket. A romákkal szembeni előítéletek csökkentésére irányuló törekvéseknek tehát figyelembe kell venniük, hogy ma Magyarországon a romaellenesség nem ütközik morális akadályokba, így gyakorlatilag a társadalom minden rétegében magas értéket mutat, akár egy általános egalitáriánus értékrend mellett is.

IRODALOM

- Babbie, E. (2001). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Becker, J. C., Tausch, N., Spears, R., & Christ, O. (2011). Committed dis(s)idents: Participation in radical collective action fosters disidentification with the broader ing-group but enhances political identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37, 1104–1116. doi:10.1177/0146167211407076
- Becker, J. C., & Tausch, N. (2014). When Group membership are negative: The Concept, Measurement, and Behavioral Implications of Psychological Disidentification. *Self and Identity*, 13, 294–321. doi:10.1080/15298868.2013.819991

- Berkics M. (2009). A disztributív igazságosság észlelése és a rendszerigazolás: kultúrközi összehasonlítás két volt szocialista országban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64, 229–252.
- Berkics M. (2008). *A társadalmi viszonyok és a társadalomban zajló versengés igazságosságának észlelése*. Doktori (PhD) disszertáció. Letöltve: 2015. 08. 11. http://ppk.elte.hu/2009/images/stories/_UPLOAD/DOKUMENTUMOK/Pszichologia_PhD/2009/PhD_disszertci_Berkics_Mihly.pdf
- Bíró N. A., Boros T., & Varga Á. (2012). Right-wing Extremism in Hungary. *Friedrich Ebert Stiftung*. Letöltve: 2015. 08. 31. <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09566.pdf>
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love and outgroup hate?. *Journal of Social Issues*, 55, 429–444.
- Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 634–667.
- Csepeli Gy., Fábíán Z., & Sik E. (1998). Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In Kolosi T., Tóth I. Gy., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 1998* (pp. 458–489). Budapest: TÁRKI.
- Csepeli Gy., & Vági Z. (2010). *Magyarország 2010: válság és tekintélyelvűség*. Letöltve: 2015. 08. 31. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=304:magyarorszag-2010-valsag-es-tekintelyelvuseg&catid=37:megjelenesek
- Csepeli Gy., Murányi I., & Prazsák G. (2011). *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon: társadalmi csoportok hierarchiájának látásvizonyai*. Budapest: Apeiron.
- De Caroli, M. E. D., Falanga, R., & Sagone, E. (2013). Subtle and Blatant Prejudice Toward Chinese People in Italian Adolescents and Young Adults: The Role of “Friendship” and “Outgroup Representation”. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 82, 74–80. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.06.227.
- Deutskens, E., de Ruyter, K. & Wetzels, M. (2006). An Assessment of Equivalence Between Online and Mail Surveys in Service Research. *Journal of Service Research*, 8(4), 346–355. doi: 10.1177/1094670506286323.
- Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R. & Manstead, A. S. (1998). Guilty by association: When one’s group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 872–886.
- Erős F. (2007). Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. *Educatio*, 3–9.
- Diószegi B., & Fehér B. (2005). A deliberációs csoportok társadalmi távolságérzetének változása és ennek okai. In Örkény A., & Székely M. (szerk.), *Magyar Agora. Tanulmánykötet* (pp. 159–170). Budapest: ELTE TK.
- Enyedi Z., Fábíán Z., & Sik E. (2004). Nőtt-e az előítéletek Magyarországon? In Kolosi T., Tóth I., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 2004* (pp. 375–399). Budapest: TÁRKI.
- Fábíán Z., & Erős F. (1996). Autoritarizmus és társadalmi tényezők a cigányellenesség magyarázatában. In Erős F. (szerk.), *Azonosság és különbözőség. Tanulmányok az identitásról és az előítéletről* (pp. 182–200). Budapest: Scientia Humana.
- Fábíán Z., & Sik E. (1996). Előítéletesség és tekintélyelvűség. In Andorka R., Kolosi T., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 1996* (pp. 381–413). Budapest: TÁRKI.
- Franssen, V., Dhont, K., & van Hiel, A. (2013). Age-related differences in ethnic prejudice- evidence of the mediating effect of right-wing attitudes. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 252–257. doi: 10.1002/casp.2109.
- Gimes G., Juhász A., Kiss K., & Krekó P. (2009). *Láttelet 2009. Tanulmány a szélsőjobboldal megerősödésének okairól*. Budapest: Magyar Antirasszista Alapítvány.
- Gunter, B., Nicholas, D., Huntigton, P. & Williams, P. (2002). Online versus offline research: implications for evaluating digital media. *Aslib Proceedings*, 54(4), 229–239. doi: 10.1108/00012530210443339.

- Habermas, J. (1995). Citizenship and national identity: Some Reflections on the Future of Europe. In Beiner, R. (szerk.), *Theorising Citizenship* (pp. 255–282). Albany: Sunny Press.
- Hadarics M. (2010). A társadalmi egyenlőség megítélésének pszichológiai alapjai és ideológiai beágyazottsága Magyarországon és Nyugat-Európában. *Alkalmazott Pszichológia*, 12, 47–71.
- Hamilton, D. L., Fiske, S. T., & Bargh, J. A. (2006). *A társak és a társadalom megismerése*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hamilton, D. L., & Sherman, S. J. (1996). Perceiving persons and groups. *Psychological Review*, 103, 336–355.
- Haqanee, Z., Lou, E., & Lalonde, R. N. (2014). Natural kind and entitative beliefs in relation to prejudice toward mental disorders. *Journal of Applied Social Psychology*, 44, 145–153. doi: 10.1111/jasp.12249.
- Henry, P. J., & Sears, D. O. (2009). The crystallization of contemporary racial prejudice across the lifespan. *Political Psychology*, 30, 569–590.
- Ho, A. K., Sidanius, J., Pratto, F., Levin, Sch., Thomsen, L., Kteily, N., & Sheehy-Skeffington, J. (2012). Social Dominance Orientation: Revisiting the Structure and Function of a Variable Predicting Social and Political Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 583–606. doi: 10.1177/0146167211432765.
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1999). A sztereotipizálás szerepe a rendszer igazolásában, a hamis tudat képződése. In Hunyadi Gy., Hamilton, D. L., & Nguyen, L. L. A. (szerk.), *A csoportok percepciója* (pp. 489–519). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Karácsony G., & Róna D. (2010). A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 19, 31–63. Letöltve: 2015. 08. 31. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2010_1szam/2010_1_karacsonypdf
- Kay, A. C. & Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of „poor but happy” and „poor but honest” stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 823–837.
- Krekó P., Juhász A., & Molnár Cs. (2011). A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20, 53–79.
- Kovács M. (2010). Az előítéletek okai és mérséklésük lehetőségei: A szociálpszichológia nézőpont. *Alkalmazott Pszichológia*, 12, 7–27.
- Lelkes O. (2009). Az egyenlőtlenség nagyságának megítélése. In Tóth I. Gy (szerk.), *Társadalmi Jelentés 2009*. Budapest: TÁRKI.
- Lerner, M. J. (1980). *The Belief in a Just World: A fundamental delusion* (9-30). New York: Plenum Press.
- Ligeti Gy. (2006). Sztereotípiák és előítéletek. In Kolosi T., Tóth I. Gy., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi Ríport 2006* (pp. 373–389). Budapest: TÁRKI.
- Marián B. (2013). *Cigányellenesség ma: a cigányokról alkotott kép a mai Magyarországon*. ELTE TTK, Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont. Letöltve: 2015. 08. 31. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=367:ciganyellenesség-ma-a-ciganyokrol-alkotott-kep-a-mai-magyarorszagon&catid=44:rasszizmus&Itemid=216
- Murányi I., & Sipos F. (2012). Nemzeti radikálisok tekintélyelvűsége: szociális dominancia orientáció és ellentörténelem. *Metszetek*, 1, 32–56. Letöltve: 2015. 08. 31-én: http://metszetek.unideb.hu/files/2012_1_05.pdf
- Murányi I. (2006). *Identitás és előítélet*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Oldmeadow, J., & Fiske, S. T. (2007). System-justifying ideologies moderate status= competence stereotypes: roles for belief in a just world and social dominance orientation. *European Journal of Social Psychology*, 37, 1135–1148.

- Pettigrew, T. F. (1979). The ultimate attribution error: Extending Allport's cognitive analysis of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5, 461–476.
- Pettigrew, T. F., & Meertens, R. W. (1995). Subtle and blatant prejudice in western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25, 57–75.
- Postmes, T., Haslam, S. A., & Jans, L. (2013). A single-item measure of social identification: Reliability, validity and utility. *British Journal of Social Psychology* 52, 597–617. doi: 10.1111/bjso.12006.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stalworth, L. M., & Male, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741–763.
- Pulai A. (2009). Cigányellenesség a norma (Progresszív Intézet felkérésére készült kutatás). *Publicus Research*. Letöltve: 2015. 08. 31. http://www.publicus.hu/blog/ciganyellenesség_norma/
- Roets, A., & Van Hiel, A. (2011). The role of need for closure in essentialist entitativity beliefs and prejudice: An epistemic needs approach to racial categorization. *British Journal of Social Psychology*, 50, 50–73. doi: 10.1348/014466610X491567.
- Sacchi, S., Castano, E., & Brauer, M. (2008). Perceiving one's nation: Entitativity, agency and security in the international arena. *International Journal of Psychology*, 44, 321–332.
- Sherman, S. J., & Percy, E. J. (2010). The Psychology of collective responsibility: when and why collective entities are likely to be held responsible for the misdeeds of individual members. *Journal of Law & Policy*, 19, 137–170.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sik E., & Simonovits B. (2008). Egyenlő bánásmód és diszkrimináció. In Kolosi T., & Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2008* (pp. 363–383). Budapest: TÁRKI.
- Simonovits B., & Szalai B. (2013). Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 174, 251–262.
- Székelyi M., Örkény A., & Csepeli Gy. (2001). Romakép a mai magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 3, 19–46.
- Tomka M. (1991). Gazdasági változás és a cigánysággal kapcsolatos közvélemény. In Utasi Á., & Mészáros Á. (szerk.), *Cigánylét* (pp. 8–36). Budapest: MTA PTI. Á.
- Váradai L. (2014). *Youths Trapped in Prejudice - Hungarian Adolescents' Attitudes towards the Roma*. Germany: Springer Fachmedien Wiesbaden. doi: 10.1007/978-3-658-05891-3.
- Wagner, U., Becker, J.C., Christ, O., Pettigrew, T.F., & Schmidt, P. (2012). A longitudinal test of the relation between German nationalism, patriotism and outgroup derogation. *European Sociological Review*, 28, 319–332. doi: 10.1093/esr/jcq066.

ANTI-ROMA PREJUDICE IN HUNGARY: PREDICTORS OF BLATANT AND UNINHIBITED REJECTION

KERESZTES-TAKÁCS, ORSOLYA – LENDVAI, LILLA – KENDE, ANNA

Background. Immediately after the change of regime, the level of prejudice against Roma people increased in Hungary, but within a few years its explicitness began to decrease. After 2000 the level of prejudice started to increase again because of the social-economic and political tensions.

Goals. Our research investigated the nature of current anti-Roma attitudes in Hungary. Our aim was to analyze how prejudicial dispositions, demographic variables, political orientation, national identity and other group-specific factors affect anti-Roma attitudes relying on an online representative survey (N = 1005).

Results. Our findings indicated that demographic variables, political orientation and national identity play only a secondary role in explaining the variance in the rejection of Roma people, while attributions of responsibility and entitativity beliefs played an outstanding role.

Conclusions. The main result of this research is that due to the general lack of communication taboos in the current political and public speech, blatant rejection of Roma people is so strongly socially accepted that none of the usual factors explaining prejudice bear a predictive power. Therefore, in the search for successful prejudice reduction methods, we need to take into account that there is no moral obstacle to expressing anti-Roma prejudices in nowadays Hungary, and consequently it is present in all segments of society including those who hold egalitarian values.

Keywords: prejudice, anti-Roma bias, social dominance orientation